

*Т. Вилегжаніна, генеральний директор
Державного закладу
«Національна парламентська бібліотека України»,
заслужений працівник культури України*

СІЛЬСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ – УВАГУ СУСПІЛЬСТВА

ШАНОВНІ читачі журналу «Бібліотечна планета»!

Готуючи цей осінній номер, ми пам'ятали про дві знаменні події – загальнодержавне свято – 20-річчя Незалежності України, і професійне – Всеукраїнський день бібліотек, з якими і прийміть щирі вітання.

Зацікавленість у нашому професійному часопису свідчить про вашу громадянську позицію, професіоналізм, небайдужість до своєї справи. І теми, котрі ми висвітлюємо на шпальтах видання, підказуєте ви – наші дописувачі, колеги, друзі.

Провідну тему цього номера журналу – діяльність сільської бібліотеки – вибрано не випадково. Останнім часом державні структури приділяють підвищену увагу бібліотекам: прийнято Закон України «Про культуру», Концепцію Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI»; питання бібліотечної діяльності обговорюються найвищими органами різних гілок влади – Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України. Так, 18 травня 2011 р. відбулися слухання в парламентському Комітеті з питань культури і духовності на тему «Розвиток сільських бібліотек як інформаційних і культурних центрів» з участю народних депутатів України, представників центральних органів влади й місцевого самоврядування, національних, обласних, районних та сільських бібліотек із різних регіонів країни, громадських організацій і благодійних фондів, бібліотечної громадськості Латвійської й Литовської Республік (присутніх було понад 60 осіб; <http://www.bibliomist.org/news/news53.htm>). Нижче пропонуємо вашій увазі рішення Комітету Верховної Ради України за результатами вищезгаданого слухання.

До допомоги сільським бібліотекам долучаються посольства іноземних держав у нашій країні, громадські організації, міжнародні й вітчизняні благодійні фонди. Тільки завдяки реалізації програми «Бібліоміст», що здійснюється в Україні з 2008 р. спільно Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів IREX, Міністерством культури України, Українською бібліотечною асоціацією та Агентством США з міжнародного розвитку, до кінця 2013 р. буде забезпечено комп'ютерами 807 бібліотек, розташованих у сільській місцевості (загальна кількість бібліотек – партнерів програми дорівнює 1 600). Такі центри доступу до глобальної Мережі створюються в усіх регіонах України, і для деяких сільських бібліотек та жителів цих сіл це є значним проривом у світовий інформаційний простір.

Але як бути з іншими сільськими бібліотеками, в яких (навіть чиновники це визнають) процеси модернізації проходять повільно? На нашу думку,

розв'язання цього питання, якщо до бібліотек на селі кардинально не зміниться ставлення органів державної влади і місцевого самоврядування, з урахуванням можливостей бюджетів державного і регіонального рівнів, розтягнеться на десятиріччя. Проілюструємо це статистичними даними і фактами, отриманими під час досліджень, що проводила Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) в останні роки.

Розглядати проблеми сільських бібліотек неможливо без аналізу сучасного стану українського села, адже все, що воно переживає, повною мірою відбивається на сільській книгозбірні.

За даними державної статистики, на теренах України розташовано 28 456 сільських населених пунктів, із них 1 266 селищ та 27 190 сіл. Найгострішими проблемами тут є безробіття, бідність, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи і, як наслідок, спостерігається вимирання сіл. У деяких із них бібліотека, навіть якщо вона має погану матеріально-технічну базу, залишається єдиним культурним осередком (центром, читальнею... називайте як хочете, але її значення від цього не змінюється) для жителів села. Це засвідчили й дані проведеного в 2007 р. НПБУ дослідження «Сільська бібліотека на мапі України», які наочно показали, що для 83% опитаних жителів українських сіл бібліотека є основним місцем проведення дозвілля. Яскравим підтвердженням цього є вислів одного з респондентів із Запорізької області: «Що лишилося хорошего на селі – то це бібліотека».

Гортаю сторінки журналу «Бібліотечна планета» (2008, № 3, с. 14–17), де за результатами вищезгаданого дослідження було опубліковано статтю головного бібліотекаря НПБУ О. Мастіпан «Сільські бібліотеки України: реальний стан, проблеми, перспективи». Що змінилося з того часу? Як вплинула на життя сільських книгозбірень прийнята у вересні 2007 р. Державна цільова програма розвитку села на період до 2015 року? Як позначаться на цих закладах процеси «оптимізації мережі», що спостерігаються в багатьох регіонах?

Слово «оптимізація» взагалі наводить на бібліотечного працівника (як, утім, і на будь-якого фахівця бюджетної сфери) жах, котрий можна порівняти з відчуттями, що їх викликає середньовічна інквізиція. Як тут не згадати всім відому ще з дитинства приказку: «Ламати – не будувати»? А невблаганна статистика свідчить: на 01.01.2011 р. в Україні функціонувало

14 720 сільських бібліотек та бібліотечних пунктів, тобто бібліотечним обслуговуванням охоплено лише 61,1% сільських населених пунктів. Тільки за 2007–2010 рр. кількість сільських бібліотек зменшилася на 176 одиниць (з 1991-го ця мережа скоротилася на 3 460 одиниць).

Питання бібліотечної мережі хвилюють усіх, але хвилювання стосується різних аспектів. Представники органів місцевої влади в розпачі від хронічної відсутності коштів, у тому числі на утримання бібліотек (не хочу ображати голів сільських рад звинуваченням у нерозумінні ними значущості бібліотеки для місцевої громади). Працівники бібліотеки переймаються, що їх заклад не відповідає сучасним вимогам і що через це, а також через зменшення кількості жителів села його ліквідують у результаті реорганізації. Причиною цього, знову-таки, є брак коштів, тому бібліотеки не мають найнеобхіднішого – нових книг, меблів, комп'ютерів, каналів зв'язку і навіть потрібного у повному обсязі опалення й освітлення. Чиновники у сфері культури різних рівнів і рангів докладають зусиль для збереження існуючої мережі закладів культури. Як приклад можна навести роботу Міністерства культури України з підготовки «Порядку формування базової мережі закладів культури органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування» (далі – Порядок), котрий розробляється відповідно до частини другої статті 22 Закону України «Про культуру» і в якому будуть визначені основні вимоги та процедура формування базової мережі закладів культури.

Деякі з пунктів проекту Порядку викликають занепокоєння, а саме: «...існуючі на момент прийняття Закону України “Про культуру” заклади культури державної та комунальної власності, що відповідають вимогам статей 1, 22 та 23 цього Закону, включаються до базової мережі закладів культури. Існуючим вважається заклад, що має штат, фінансується з державного або місцевого бюджетів та здійснює статутну діяльність у сфері культури або культурно-мистецької освіти». А далі пропонується при включенні цих закладів до базової мережі робити їх описи за типами, які мають містити інформацію про основні статутні завдання закладів культури, а також інші показники, що будуть передбачені цим Порядком. В описах бібліотек (до речі, без їхньої регіональної градації) передбачається вказувати: кількість користувачів; кількість відвідувань, у тому числі веб-сайту; кількість записів у власних електронних базах даних; обсяг бібліотечного фонду; наявність послуг з електронного доставляння документів.

На наш погляд, розробники цього Порядку трохи погарячкували, тому що відповідати таким вимогам в Україні під силу лише окремим публічним бібліотекам. При цьому насторожує те, що ці вимоги можуть взяти на озброєння «гарячі оптимізатори» і «геніальні економісти», скоротивши найбільш велику і незахищену мережу сільських бібліотек. Водночас певну надію дають дані згаданого вище дослідження, які показали, що 90% опитаних жителів села готові захищати свою бібліотеку.

Проблеми сільських бібліотек вивчалися й постійно перебувають у полі зору НПБУ, про що свідчить щорічна (з 1998 р.) підготовка статистичного збірника «Бібліотечна Україна в цифрах» та інших аналітичних матеріалів, які й було використано при підготовці слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань культури і духовності.

Відкриваючи засідання, голова Комітету В. Яворівський наголосив, що село взагалі і сільські бібліотеки зокрема – одна з найбільших проблем суспільства та влади. Він звернув увагу на те, що бібліотеки на селі сьогодні змушені долати низку економічних і соціальних проблем, починаючи з відсутності опалення й закінчуючи нестачею кадрів.

Заступник Голови Верховної Ради України М. Томенко у своєму виступі зазначив, зокрема, що здійснити комп'ютеризацію бібліотечної мережі цілком можливо спільними зусиллями держави, органів місцевого самоврядування та бізнес-структур. При цьому він підкреслив, що «роль бібліотек на селі важко переоцінити, і злочиним було б втратити цю мережу, на базі якої можна здійснювати багато корисних заходів, наприклад перепідготовку місцевих кадрів».

Представники благодійних фондів – міжнародних (IREX, «Відродження»), вітчизняних (Р. Ахметова «Розвиток України», Фонду Бориса Колесникова), висловили пропозиції щодо допомоги бібліотекам села, а колеги з країн Балтії – Латвії та Литви, поділилися досвідом роботи.

IREX спільно з НПБУ проголосив ідею нового проекту – «Модельна сільська бібліотека», мета якого – створення в сільській місцевості зразкових бібліотек, що відповідали б сучасним вимогам інформаційного обслуговування населення, модернізація книгозбірень за рахунок бюджетів місцевого рівня із залученням позабюджетних асигнувань.

Ця ідея виникла внаслідок вивчення закордонного досвіду. Так, у Росії процес зі створення модельних сільських бібліотек відбувається з 2006 р. за рахунок коштів федерального бюджету із залученням бюджетів інших рівнів та позабюджетного фінансування. Фінансування однієї бібліотеки становить 500 тис. російських рублів із федерального бюджету, при цьому ремонт, придбання необхідних меблів і підключення до Інтернету здійснюються за рахунок регіональних та місцевих бюджетів. У так званий стандартний пакет входять два комп'ютери з програмним забезпеченням, копіювальний пристрій, мультимедійний проектор, комплект видань, у тому числі електронних, обсягом 1,2 тис. примірників. У такий спосіб у РФ було створено 180 модельних сільських бібліотек.

Реалізація проекту «Модельна сільська бібліотека» сприятиме модернізації соціального середовища сучасного українського села, підвищенню ролі сільської книгозбірні як каталізатора змін у житті сільської громади (це і допомога у здобутті освіти, професії, пошуку роботи, нових ідей для розвитку бізнесу, в організації змістовного дозвілля).

Проектом модельної сільської бібліотеки передбачено кілька учасників із чітко визначеними завдан-

нями. Концептуально модель виглядає таким чином: по-перше, це сама сільська книгозбірня, яка прагне стати універсальним поліфункціональним закладом культури на селі, експериментальною базою для вироблення досвіду, його узагальнення та пропозицій щодо впровадження у сільських бібліотеках України. По-друге, розподіляються матеріально-речові, організаційно-змістовні складові проекту: IREX здійснює технічне забезпечення комп'ютерами, оргтехнікою, мультимедійним обладнанням та організовує навчання бібліотекарів і користувачів роботи із сучасними інформаційними технологіями. НПБУ, крім методичного та навчального забезпечення, допомагає в безкоштовному поповненні фондів бібліотек завдяки цільовому наданню літератури зі своїх фондів – обмінного і резервного. Місцева влада забезпечує проведення ремонту приміщення книгозбірні, організацію системи безпеки, телефонний зв'язок та доступ до Інтернету. ОУНБ із залученням ЦРБ ЦБС бере участь у навчанні та надає необхідну методичну допомогу. І, безумовно, дуже важливою є участь громадськості, зокрема, своєрідного волонтерського руху, коли самі селяни допомагають, наприклад, у підтримці дієздатності технічного обладнання, проведенні рекламних акцій тощо.

Скільки таких модельних сільських бібліотек може бути в Україні? Щоб відповісти на це запитання, треба знати думку потенційних учасників проекту, тобто фахівців конкретних сільських бібліотек.

Але, незважаючи на те, реалізовуватиметься цей проект в якомусь селі чи ні, ми впевнені: кожна книгозбірня є самобутньою, йде своїм шляхом, що великою мірою визначається економічним розвитком не лише держави, а й того регіону, в якому вона розміщується. На розвиток бібліотеки суттєво впливає людський фактор – це і особистість бібліотечного працівника, і чиновника, який уособлює місцеву владу, і, звичайно ж, користувача з його потребами та запитамі. Для забезпечення конституційного права кожного жителя села на доступ до інформації нагальним є вирішення питання матеріально-технічного оснащення бібліотек та впровадження інформаційних технологій, оскільки багаторічне недофінансування цих закладів призведе в найближчому майбутньому до набагато більших збитків і негативно позначиться на соціальному житті суспільства.

СІЛЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

**18 травня 2011 р. у Комітеті з питань культури і духовності
Верховної Ради України відбулися слухання на тему
«Розвиток сільських бібліотек як інформаційних і культурних центрів»**

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ БІБЛІОТЕК ЯК ІНФОРМАЦІЙНИХ І КУЛЬТУРНИХ ЦЕНТРІВ

(За результатами слухань у Комітеті, що відбулися 18 травня 2011 р.)

ВІДПОВІДНО до законів України «Про культуру», «Про бібліотеки і бібліотечну справу» основою державної політики в галузі бібліотечної справи є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотеками. Бібліотеки України, як складові культурного, інформаційного, освітнього простору, забезпечують конституційні права громадян на вільний доступ до інформації та знань, дають їм можливість долучитися до національного надбання та цінностей світової культури.

Відмінність соціально-економічних умов розвитку міста і села обумовлює відсутність рівних можливостей їх мешканців у доступі до інформаційних джерел, комп'ютерних технологій, освітніх програм, правових ресурсів тощо. Насамперед це негативно впливає на верстви населення, що потребують особливої уваги: дітей, молодь, соціально незахищені категорії, людей з фізичними вадами.

Серед усіх закладів культури бібліотека найбільш наближена до місцевої громади, є доступною та безкоштовною установою.

Централізована бібліотечна система (ЦБС) об'єднує бібліотеки за адміністративно-територіальним принципом у єдине структурно-цілісне утворення для найбільш ефективного використання бібліотечних ресурсів району або міста.

У зв'язку з оптимізацією бібліотечної системи у декотрих областях розпочався процес децентралізації ЦБС. Через децентралізацію раніше підпорядковані районним ЦБС сільські бібліотеки можуть припинити свою діяльність.

Кількість користувачів сільськими бібліотеками, незважаючи на суттєві темпи скорочення цих закладів, зменшилася лише на 2–3%, що свідчить про необхідність збереження цих бібліотек. Вони залишаються у своїй більшості єдиними культурно-інформаційними закладами у сільській місцевості.

Більшість сільських бібліотечних установ потребують капітального ремонту або розміщуються у старих аварійних приміщеннях, значна кількість приміщень не опалюється, застаріла матеріально-технічна база, постійно виникають труднощі з комплектуванням фондів для сільських бібліотек, передплатою періодичних видань.